

Emotioneel welbevinden en sociaal functioneren van kinderen met een auditieve beperking

EVELIEN DIRKS, KARIN WIEFFERINK, SABINA KEF, VANESSA WENNERS - LO-A-NJOE, NOËLLE UILENBURG

Problemen met horen gaan vaak gepaard met sociaal-emotionele problemen. Mogelijk hebben slechthorende kinderen grotere sociaal-emotionele problemen dan dove kinderen, onder andere vanwege hun handicap. De resultaten van het in dit artikel beschreven onderzoek geven aan dat er mogelijk weinig verschillen zijn op het gebied van emotioneel welbevinden, maar wel verschillen in het sociaal functioneren.

Inleiding

Het beeld dat uit de literatuur naar voren komt met betrekking tot het welbevinden van dove kinderen is weinig rooskleurig. Dove kinderen blijken zich vaker eenzaam te voelen dan horende kinderen en hebben meer moeite met het behouden van sociale contacten en vriendschappen (Keilmann, Limberger & Mann, 2007). Bovendien blijken dove kinderen lager te scoren op sociale competentie dan horende kinderen (Wauters & Knoors, 2007). Dove kinderen worden door hun horende leeftijdsgenoten als minder sociaal en meer sociaal teruggetrokken beoordeeld. In emotioneel opzicht laten dove kinderen een achterstand zien. Dove kinderen tonen onder andere weinig aandacht voor en inzicht in emoties van anderen en blijken weinig oog te hebben voor het effect van emotionele uitingen op de omgeving (Hosie et al., 2000; Meerum Terwogt & Rieffe, 2004a & 2004b; Rieffe & Meerum Terwogt, 2000; 2006; Rieffe, Meerum Terwogt & Smit, 2006).

COMMUNICATIEPROBLEMEN VAN SLECHTHORENDE KINDEREN WORDEN VAAK ONDERSCHAT

Gezien deze bevindingen is het niet opvallend dat sociale en emotionele problemen vaker gerapporteerd worden onder dove kinderen dan onder horende kinderen. Van Eldik, Treffers, Veerman & Verhulst (2004) bijvoorbeeld, onderzochten niet alleen emotionele problemen maar ook gedragsproblemen onder dove kinderen en jongeren. Volgens de ouders bleken dove kinderen vaker emotionele en gedragsproblemen te hebben (41%) dan horende kinderen (16%). Ook de dove jongeren zelf gaven vaker aan behoorlijke problemen in het eigen functioneren te ervaren (29%). In tegenstelling tot onderzoek naar dove kinderen is er nog relatief weinig onderzoek gedaan naar kinderen met matige (40-80 dB) gehoorverliezen. Toch laat het geringe onder-

zoek dat beschikbaar is, zien dat ook deze kinderen meer problemen ervaren in het sociaal-emotioneel functioneren dan horende kinderen (voor een overzicht zie Moeller, 2007). Ook kinderen met matige gehoorverliezen tonen een lagere zelfwaardering, meer gedragsproblemen en hebben meer moeite met sociale contacten dan horende kinderen. Uit het overzichtsartikel van Moeller komt zelfs naar voren dat het juist de kinderen met minder ernstige gehoorverliezen (de slechthorende kinderen) zijn die de meeste problemen rapporteren. Mogelijk kan dit verklaard worden door het feit dat de communicatieproblemen van slechthorende kinderen vaak onderschat worden met als gevolg dat ze veel informatie missen. Verder is het mogelijk dat dove kinderen meer geneigd zijn hun gehoorverlies te accepteren omdat technische hulpmiddelen hun gehoor vaak maar beperkt verbeteren. Slechthorende kinderen hebben echter wel restgehoor waarmee ze geluiden in hun omgeving kunnen horen, maar om de communicatie met (horende) anderen soepel te laten verlopen is dit gehoor vaak wel te beperkt. Dit maakt de acceptatie van het gehoorverlies wellicht minder makkelijk en zou tot problemen in het sociale en emotionele functioneren kunnen leiden.

Het aanbieden van adequate interventies zou een bijdrage kunnen leveren in het beperken van de sociaal-emotionele problemen van dove en slechthorende kinderen. De Nederlandse Stichting voor het Dove en Slechthorende Kind (NSDSK) biedt interventies aan de ouders van dove en slechthorende kinderen en aan de kinderen zelf gericht op deze problematiek. De NSDSK ontving eind 2004 de Nationale Revalidatieprijs. Het aan deze prijs

verbonden geldbedrag heeft de NSDSK aangewend voor een in 2006 uitgevoerd onderzoek onder dove en slechthorende kinderen die ooit zorg ontvingen via de NSDSK (gezinsbegeleiding of Audiologisch Centrum). Eén van de redenen hiervoor was dat er weinig bekend is over het emotioneel welbevinden en sociaal functioneren van slechthorende kinderen in vergelijking met dove kinderen. Het doel van het huidige onderzoek was het in kaart brengen van het emotionele welbevinden en het sociale functioneren van dove en slechthorende kinderen. Bovendien werd nagegaan of er verschillen waren tussen dove kinderen en slechthorende kinderen.

Methode

Aan het onderzoek deden ouders van dove kinderen mee die in de periode van 1992 tot 2001 in zorg zijn geweest bij de gezinsbegeleiding van de NSDSK en ouders van slechthorende (40-80 dB) kinderen die in diezelfde periode in begeleiding zijn (geweest) bij het audiologisch centrum van de NSDSK. Van de 106 aangeschreven ouders van dove kinderen stuurde bijna de helft van de ouders de vragenlijst ingevuld terug (52) en van de 40 aangeschreven ouders van slechthorende kinderen stuurde ruim tweederde van de ouders de vragenlijst ingevuld terug (27).

De ouders van de kinderen kregen een vragenlijst waarin gevraagd werd hoe het nu met hun dove of slechthorende kind gaat. Moeders vulden de vragenlijst vaker in dan vaders (61% versus 10%), de overige ouders vulden de vragenlijst samen in (29%).

In deze vragenlijst waren vragen opgenomen over het emotionele welbevinden en het sociale functioneren van

het kind. Het emotionele welbevinden van de kinderen werd gemeten met behulp van twee dimensies van de TNO AZL Child Quality of Life (TACQOL): positieve emoties (o.a. vrolijk, blij, ontspannen) en negatieve emoties (o.a. boos, verdrietig, somber) (Verrips et al, 1999). Ouders beantwoordden de vragen over hoe hun kind zich de laatste tijd voelde met nooit, soms of vaak. De items werden dusdanig gescoord dat een hogere score betekende dat het beter gaat met het kind. Sociaal functioneren werd gemeten door naar het aantal vrienden dat het kind had (zowel horende als dove/slechthorende). Daarnaast beantwoordden de ouders één vraag over het sociaal functioneren van hun kind, in termen van het aangaan van vriendschappen, contact maken, etc. (vijf-puntsschaal van "slecht" tot "goed"). Ook werd aan de ouders gevraagd een rapportcijfer te geven over hoe het in het algemeen met hun kind gaat. Tot slot vulden zij enkele vragen in over het vervolgonderwijs dat hun kind genoot en hoe zij met hun kind communiceerden.

Resultaten

In tabel 1 zijn enkele algemene gegevens van de kinderen die aan het onderzoek meededen weergegeven. In totaal deden 52 dove (24 meisjes, 28 jongens) en 27 slechthorende kinderen aan het onderzoek mee (13 meisjes, 14 jongens). Er is geen verschil in leeftijd tussen de twee groepen kinderen, zowel de dove als de slechthorende kinderen zijn ten tijde van het onderzoek gemiddeld 10 jaar oud. Bijna de helft van de dove kinderen draagt een cochleair implantaat (CI), terwijl slechts één slechthorend kind een CI draagt. De overige kinderen dragen hoortoestellen. Bijna alle dove kinderen (op één na) zijn naar het speciaal onderwijs gegaan, waarbij een enkeling speciaal onderwijs combineert met regulier onderwijs. Van de slechthorende kinderen bezoekt 40% het reguliere onderwijs. Minder dan 10% van de kinderen komt uit een gezin met een dove of slechthorende vader en/of moeder. Ouders van slechthorende kinderen communiceren voornamelijk middels gesproken taal met hun kind. Spraakafzien en NmG wordt volgens sommige ouders af en toe gebruikt in combinatie met gesproken taal. Ouders van dove kinderen gebruiken ook bijna allemaal vaak of altijd gesproken taal (76%), maar zij doen dat vaker in combinatie met NGT, NmG en/of spraakafzien. Slechts vier ouders van dove kinderen geven aan nooit gesproken taal te gebruiken.

In tabel 2 zijn de resultaten weergegeven met betrekking tot het emotionele welbevinden en sociaal functioneren van dove en slechthorende kinderen. Zowel ouders van dove kinderen als ouders van slechthorende kinderen vinden dat het redelijk goed gaat met hun kind, ze gaven respectievelijk een 7,6 en een 7,7 als rapportcijfer op de vraag

Tabel 1. Enkele algemene kenmerken van dove en slechthorende kinderen

	Doof (n=52)	Slechthorend (n=27)
Geslacht		
Meisje	24	13
Jongen	28	14
Leeftijd (gemiddeld)	10 jaar (range: 6-15)	10 jaar (range: 6-15)
Hulpmiddelen*		
CI	24	1
Hoortoestel	31	27
Vervolgonderwijs		
Regulier	1	11
Speciaal	44	16
Deels regulier, deels speciaal	7	0

* drie dove kinderen en één slechthorend kind hebben zowel een CI als een hoortoestel

EMOTIONEEL WELBEVINDEN EN SOCIAAL FUNCTIONEREN

hoe het in het algemeen met hun kind gaat.

Met betrekking tot de dimensies positieve gevoelens en negatieve gevoelens schetst dit onderzoek een positief beeld. We vinden bovendien geen significante verschillen tussen de dove en slechthorende kinderen. Het blijkt zelfs dat de dove en slechthorende kinderen in deze studie nauwelijks af wijken van een doorsnee groep (horende) kinderen die op beide dimensies slechts 0,1 hoger scoorde (Verrips et al., 1999). Dit verschil was niet significant (one sample t-test: $p=0,22$ en $p=0,27$).

Wat betreft het sociaal functioneren rapporteerden de ouders van slechthorende kinderen significant vaker dat hun kind beter contact heeft met anderen dan de ouders van dove kinderen (t-test; $p=0,01$). Wel hebben dove en slechthorende kinderen evenveel vrienden. Nadere analyse laat zien dat dove kinderen significant meer dove/slechthorende vrienden hebben dan slechthorende kinderen (t-test; $p<0,01$), en dat de tendens lijkt te zijn dat slechthorende kinderen meer horende vrienden hebben dan dove kinderen (t-test; $p=0,09$).

Discussie

Het doel van dit onderzoek was het in kaart brengen van het emotionele welbevinden en het sociaal functioneren van dove en slechthorende kinderen die ooit in begeleiding van de NSDSK zijn geweest met de vraag of er verschillen tussen deze twee groepen zijn.

Emotioneel welbevinden

De resultaten laten zien dat het wat betreft het emotionele welbevinden goed gaat met zowel de dove als de slechthorende kinderen. Beide scores namelijk nagenoeg vergelijkbaar als horende kinderen op positieve en negatieve emoties. Ook het rapportcijfer waarmee ouders aangaven hoe het in het algemeen met hun kind ging schetst een positief beeld. Eerder onderzoek toonde echter een minder positief beeld: dove kinderen zouden meer emotionele en gedragsproblemen hebben dan horende kinderen (Van Eldik et al., 2004). Mogelijk word het verschil tussen beide studies verklaard vanwege het feit dat het huidige onderzoek en het onderzoek van Van Eldik emotioneel welbevinden op een verschillende manier meten. Van Eldik heeft de CBCL gedragsvragenlijst gebruikt, terwijl de in het huidige onderzoek gebruikte Tacqol de kwaliteit van leven van kinderen meet. Hoewel de ouders positief zijn over het algemeen welbevinden van hun kind, is het rapportcijfer dat zij geven lager dan rapportcijfers uit eerdere onderzoeken. Uit een representatieve steekproef onder goedhorende jongeren van 8-12 jaar bleek dat kinderen hun algemeen welbevinden zelf met gemiddeld 8,3 waardeerden (Zeijl,

Tabel 2. Emotioneel welbevinden en sociaal functioneren van dove en slechthorende kinderen (gemiddelde (standaarddeviatie))

	Doof (n=52)	Slechthorend (n=27)
Algemeen rapportcijfer (1-10)	7,6 (1,29)	7,7 (0,74)
Emotioneel welbevinden (score 0-2)		
Negatief	1,3 (0,35)	1,3 (0,30)
Positief	1,7 (0,34)	1,7 (0,34)
Sociaal functioneren		
Contact met anderen (1-5)	3,5 (1,1)	4,2 (1,1)
Aantal vrienden		
0	4 %	0 %
1	0 %	7 %
2-3	27 %	26 %
4 of meer	69 %	67 %

WAT BETREFT HET EMOTIONELE WELBEVINDEN GAAT HET GOED MET ZOWEL DE DOVE ALS DE SLECHTHORENDE KINDEREN

Crone, Wiefferink, Keuzenkamp & Reijneveld, 2005). En uit onderzoek onder goedhorende scholieren (groep 8 basisschool en de eerste vier klassen van het voortgezet onderwijs bleek dat basisschoolleerlingen gemiddeld een 8,6 geven en middelbare scholieren gemiddeld een 7,9 (Ter Bogt, Van Dorsselaer & Vollebergh, 2003). Uit deze cijfers blijkt dat basisschoolleerlingen zich gemiddeld gelukkiger lijken te voelen dan middelbare scholieren. Als we in het huidige onderzoek het rapportcijfer uitsplitsen naar basisschoolleerlingen en middelbare scholierenden vinden we overeenkomstige resultaten: basisschoolleerlingen waardeerden hun leven met 7,8, middelbare scholieren met 7,1. We zien dan dat dove en slechthorende kinderen significant lager scoren dan hun horende leeftijdsgenoten (one-sample t-test, $p<0,01$). Mogelijk is dit verschil van bijna een punt zelfs nog een onderschatting van het werkelijke verschil. Namelijk, in het huidige onderzoek hebben ouders de vraag beantwoord, terwijl in de andere onderzoeken de kinderen de vraag zelf hebben beantwoord. Onderzoek op het gebied van schoolprestaties laat bijvoorbeeld zien dat kinderen hun functioneren lager beoordeelden dan hun ouders (Zeijl et al., 2005). Deze bevindingen geven aan dat dove en slechthorende kinderen zich daadwerkelijk minder gelukkig voelen dan hun goedhorende leeftijdsgenoten. Dit zou het gevolg kunnen zijn van mogelijke emotionele en gedragsproblemen die vaak gerapporteerd worden onder dove en slechthorende jongeren. Daarnaast kunnen

deze kinderen zich in de horende wereld communicatief gezien buitengesloten voelen wat ook zal bijdragen aan het geluksgevoel van een kind.

Sociaal functioneren

Om na te gaan of er verschillen tussen dove en slechthorende kinderen zijn in hun sociaal-emotionele ontwikkeling werd ook hun sociaal functioneren onderzocht. De resultaten laten zien dat ruim tweederde van de dove en slechthorende kinderen vier of meer vrienden heeft en ongeveer een kwart heeft 2-3 vrienden. Dit percentage komt overeen met eerder onderzoek (Zeijl et al., 2005). De ouders van dove kinderen rapporteerden het sociale functioneren van hun kind als minder positief dan de ouders van slechthorende kinderen. De slechthorende kinderen bezoeken vaker het reguliere onderwijs dan de dove kinderen waarmee zij ook meer ervaringen opdoen in een horende omgeving. Als gevolg hiervan leren zij mogelijk meer over sociale omgangsregels in deze omgeving wat hun functioneren ten goede komt. Het zou dan ook goed mogelijk kunnen zijn dat wanneer naar het sociaal functioneren van dove kinderen binnen een dove omgeving wordt gevraagd deze als beter wordt beoordeeld dan het sociaal functioneren in het algemeen. Het huidige onderzoek bood niet de mogelijkheid om dat te onderzoeken.

SLECHTHORENDE KINDEREN FUNCTIONEREN

BETER OP SOCIAAL GEBIED

Schooltype

Uit de gegevens komt naar voren dat bijna alle dove kinderen (98%) die ooit bij de NSDSK in begeleiding zijn geweest naar het speciaal onderwijs zijn gegaan in vergelijking met 59% van de slechthorende kinderen. Het is dan ook niet verrassend dat uit de rapportage blijkt dat slechthorende kinderen meer horende vrienden hebben dan dove kinderen. De vraag of het schooltype van invloed kan zijn geweest op het welbevinden van de kinderen kon niet worden onderzocht vanwege het feit dat daarvoor de steekproef in dit onderzoek te klein was. Uit Duits onderzoek waarin deze vergelijking is gemaakt kwamen verschillen naar voren (Keilmann et al., 2007). De kinderen die het speciaal onderwijs bezochten waren minder assertief, meer angstig en bedroefd en gaven aan minder goed vrienden te kunnen maken dan de kinderen uit het reguliere onderwijs. Van de kinderen die het reguliere onderwijs bezochten bleek dat de kinderen met ernstigere gehoorverliezen meer zelfvertrouwen hadden dan de kinderen met minder ernstige gehoorverliezen. Dit zelfvertrouwen nam overigens wel in beide groepen af naarmate de kinderen ouder werden. Verder nam de mate van welbevinden af bij de kinderen in het regulier

onderwijs naarmate ze ouder werden. Op basis van deze resultaten konden moeilijk conclusies getrokken worden. Mogelijk werden de verschillen bijvoorbeeld bepaald door het feit dat kinderen het speciaal onderwijs bezochten juist vanwege het feit dat ze sociaal-emotionele problemen hebben. In dat geval zouden de onderzoeksgroepen niet goed vergelijkbaar zijn. Voorzichtigheid is dus geboden bij interpretatie van de resultaten uit genoemd onderzoek. De onderzoekers stellen wel dat in het speciaal onderwijs kinderen in contact komen met andere kinderen met gehoorverliezen wat belangrijk is voor de ontwikkeling van zijn of haar identiteit.

Toekomstig Onderzoek

Met de invoering van de Neonatale Gehoorscreening in Nederland (2005) worden kinderen met een auditieve beperking op een veel jongere leeftijd opgespoord dan voorheen. Deze vroege opsporing maakt het mogelijk om ook de begeleiding van deze kinderen vroeg te starten. Bekend is uit onderzoek van onder andere Yoshinaga-Itano, Sedey, Coulter & Mehl (1998) dat vroegtijdige interventie (gestart voor de eerste zes levensmaanden) een positief effect heeft op de taalontwikkeling, cognitieve ontwikkeling en sociaal-emotionele ontwikkeling bij dove en slechthorende kinderen. De kinderen uit het huidige onderzoek waren nog niet opgespoord met behulp van de neonatale gehoorscreening en dus op een latere leeftijd gediagnosticeerd dan nu mogelijk is. Daarmee zal ook de begeleiding van deze kinderen later gestart zijn dan tegenwoordig mogelijk is. Interessant zou zijn om in toekomstig onderzoek de sociaal-emotionele ontwikkeling te volgen van dove en slechthorende kinderen die vroeg opgespoord zijn.

Voor meer informatie over dit onderzoek kunt u contact opnemen met Evelien Dirks van de NSDSK: e.dirks@nsdsk.nl

Een literatuurlijst is te downloaden van de website van Siméa/FENAC en te verkrijgen bij de redactie: vanhorenzeggen@simea.nl